

<https://doi.org/10.15407/eip2020.01.085>

УДК 339.54+339.9

JEL : F13, F15, F55

Сіденко В.Р., д-р екон. наук
член-кореспондент НАН України
науковий консультант Українського центру
економічних і політичних досліджень
імені Олександра Разумкова,
головний науковий співробітник
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID 0000-0002-4195-5351
e-mail: v_sidenko@ukr.net

НОВІ ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМАТИ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

У статті розглядаються наростаючі тенденції інституціоналізації сфери світової електронної торгівлі. Відзначається, що цей процес є багаторівневим та багатоаспектним, поширюється на політику як національних держав, так і міжнародних організацій та регіональних об'єднань, залучає як державні, так і недержавні структури.

Виявлено головні напрями змін в національних інституційних системах, пов'язаних з цифровою трансформацією, – чіткіше визначення стратегічних пріоритетів та інструментів стимулювання інвестицій у цифрову інфраструктуру та формування цифрових компетенцій; створення зон вільної електронної комерції; запровадження надійної правової основи для цифрових операцій з орієнтацією на захист прав споживачів, особистих даних та інтелектуальної власності, гарантування кібербезпеки, заохочення конкуренції та посилення конкурентних можливостей для малих, середніх та мікропідприємств. Водночас відзначається посилення "електронного протекціонізму" та заходів щодо обмеження свободи комерційних операцій у кіберпросторі.

Автор доводить, що глобальний характер кіберпростору зумовлює центральне місце глобальних та регіональних міжнародних організацій у створенні новітніх інституційних форматів цифрової торгівлі. Ключову роль у механізмах глобального регулювання електронної торгівлі має відігравати Світова організація торгівлі, що потребує корекцій та інновацій у її механізмах та угодах, зокрема для впровадження норм регулювання для новітніх інституційних форматів здійснення електронного бізнесу. Одночасно відбувається процес формування мережі міжнародних організацій з регулювання цифрової торгівлі, наростання диференціації та спеціалізації й координації і кооперації їх регулюючих функцій. Важливу роль у цій системі відіграють регіональні політики та регулюючі інститути, регіональні інтеграційні об'єднання. Проте інституційне забезпечення цифрової торгівлі на регіональному рівні характеризується значним рівнем гетерогенності, зумовленої культурними традиціями та розбіжностями в рівнях соціально-економічного розвитку¹.

¹ Підготовлено у рамках дослідження за розділом "Формування інститутів міжнародної електронної торгівлі в умовах становлення інформаційно-мережевої економіки" теми НДР "Формування інституційної архітектури інформаційно-мережевої економіки" ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (2018–2020 рр.), № держреєстрації 0117U001686.

Ключові слова : *електронна торгівля, цифрова торгівля, цифрова інфраструктура, торгова політика, національне і міжнародне регулювання торгівлі, міжнародні організації та об'єднання, міжнародно-правові норми*

Тенденції цифровізації економічної діяльності за останнє десятиліття розвинулися надзвичайно інтенсивно та зумовлюють масштабні зміни в механізмах ринкових операцій, що стає однією з основних опор Четвертої промислової революції, яка набирає обертів у світі. Проте фундаментальні функціональні зміни в механізмах світової торгівлі, зумовлені появою та поширенням новітніх технологій, не можуть бути успішними і безпечними поза відповідним розвитком інституційної основи міжнародних ринкових операцій – формуванням норм і правил світової економіки доби цифровізації. Така постановка питання є актуальною не лише для країн – світових технологічних лідерів; вона актуальна для всіх, хто не хоче опинитись на узбіччі світової економіки і стати її маргінальною ланкою. Іншими словами, це є стратегічний виклик для всіх.

Слід, однак, зазначити, що інноваційний характер змін, які відбуваються на світових ринках, не може вміститися в "старі міхи" звичних інституційних підходів: перші вимагають таких же інноваційних підходів і в розвитку суспільно-економічних інститутів. А це, у свою чергу, істотно підвищує значення відповідних наукових досліджень, які мають дати відповіді на безліч запитань, що породжуються сучасними тенденціями цифровізації. І хоча й у світі загалом, і в Україні швидко зростає кількість наукових досліджень з цих питань (найбільш інтенсивно – в рамках відповідних дослідницьких програм різних міжнародних організацій), відчувається відставання наукового супроводження від потреб економічної практики, що швидко рухається вперед. Економічна наука більше коментує тенденції, які реально вже пробивають собі шлях, аніж передбачає наслідки поширення новітніх форматів та інструментів ринкових операцій та ринкового регулювання. І це приховує в собі значні ризики, оскільки нові цифрові технології зовсім не є панацеєю з безумовно позитивними впливами: вони є доволі суперечливими і можуть мати й виразно негативні наслідки у разі неправильної політики розвитку.

Метою цієї статті є узагальнення новітніх тенденцій та реально накопиченого досвіду у сфері інституціоналізації світової електронної торгівлі та формування уявлення про системний, багаторівневий та багатоаспектний характер цього процесу, який має бути врахований у політиці розвитку будь-якої держави, у т.ч. й України. Автор намагається визначити основні пріоритети у цій сфері, ідентифікувати нові можливості, альтернативи та ризики, які виникають у контексті зазначених інституційних змін.

Зміни в національних системах регулювання

Адаптація національних систем економічного регулювання до викликів цифрової трансформації веде до значних змін в інституційній архітектоніці національних економік. Основні пріоритети таких змін тісно пов'язані з більш чітким визначенням *стратегічних пріоритетів та інструментів стимулювання цифрової трансформації*.

Ідеться насамперед про стимулювання інвестицій у цифровий розвиток – *створення цифрової інфраструктури та формування відповідних цифрових компетенцій*. З цією метою здійснюються заходи, спрямовані не лише на поліпшення регуляторного середовища та полегшення процедур інвестування, а й на поширення цифрових стандартів, сприяння утворенню виробничих кластерів та бізнес-інкубаторів. Не менш важливим є стимулювання відповідних вкладень у сфері електропостачання (цифрові технології потребують відповідного енергозабезпечення), раціоналізацію транспортно-логістичних систем та платіжних систем [1].

Зокрема, держави, як показує досвід низки країн світу, можуть істотно полегшувати процеси цифрової трансформації за рахунок безпосереднього державного інвестування в ключові ланки, які технологічно забезпечують впровадження нових інституційних форматів цифрових трансакцій. Так, в Індії, Бангладеш, Кенії, Танзанії такі вкладення були спрямовані на поширення систем платежів та мікрофінансування невеликого бізнесу, що базуються на мобільному зв'язку. А в Таїланді для цієї мети уряд спонсорував розгортання платіжної системи *PromptPay*, яка забезпечує рівний доступ для всіх бажаючих та охоплює всі крупні банки країни [2, с. 133].

Найбільш поширеним підходом у такій політиці є створення відповідної інфраструктури для забезпечення оперативного обміну даними в електронній формі, що веде до прогресуючої цифровізації функцій державного управління та регулювання економічної і торговельної діяльності. Насамперед ідеться про т.зв. системи *EDI* (*electronic data interchange*) – електронні системи обміну даними, які дедалі більше стають розгалуженими й охоплюють широкий комплекс учасників, причетних до здійснення транскордонних комерційних операцій та їх регулювання, – митницю, службу прикордонного контролю, відповідні структури міністерств торгівлі, промисловості та сільського господарства, комерційні банки, компанії-перевізники, що формують систему "єдиного вікна"². Перспективним напрямом оптимізації торговельних операцій є створення рамок для автоматизації операцій у портах, включаючи впровадження блокчейн-технологій для оптимізації усієї портової логістичної системи (такі пілотні проекти вже розпочаті, зокрема, в Об'єднаних Арабських Еміратах, Сінгапурі, Бельгії – у порту Антверпена).

Але найбільш радикальні кроки у цьому напрямі вживаються в Китаї, де за рішенням уряду з 2015 р. розпочато створення *пілотних комплексних зон вільної електронної комерції*: першу таку зону, створену в Ханчжоу в 2016 р., нині доповнили ще 12 – у Шанхаї, Тяньцзіні, Чунціні та ін. У таких зонах створюються онлайн-платформи комплексного обслуговування, що охоплюють митне оформлення, логістику, повернення сплачених податків, систему платежів, послуги зі збору коштів та управління ризиками, а також автономні індустріальні парки, що надають послуги по всьому промисловому ланцюжку³. Загалом у цих пілотних зонах було встановлено понад 400 електронних платформ, які належать третім сторонам, і зареєстровано близько 20 тис. транскордонних компаній, що займаються електронною торгівлею [5].

Подібні заходи впроваджують й інші країни Східної Азії. Так, наприклад, уряд Малайзії у партнерстві з *Alibaba Group* та *Malaysia Digital Economy Corporation (MDEC)* створив зону цифрової вільної торгівлі (*Digital Free Trade Zone*), яка є поєднанням фізично існуючої спеціальної території та віртуальної платформи, за допомогою якої компанії, насамперед малі, середні та мікро-, можуть виходити на зовнішні ринки [2, с. 146–148].

Політика національних урядів дедалі більше спрямовується на створення відповідних внутрішніх інституційних передумов, які, з одного боку, сприяли би поширенню цифрової торгівлі, у т.ч. за рахунок стимулювання інвестицій у розвиток відповідної

² Зокрема, впровадження електронних платформ митного оформлення вантажів (автоматизованих систем обробки митних даних) дозволило істотно (на 24 год) скоротити час здійснення таких процедур у низці країн, а в разі інтеграції електронних процедур митниці, податкової служби та інших адміністративних органів (приклад – Бразилія) – на 72 год [4, с. 37]. При переході з паперових документів до електронних технологій середні витрати часу на здійснення митного оформлення при перетині кордону знижуються в 165 країнах світу – з більш ніж 80 до менш ніж 30 год для експортних операцій та з приблизно 110 до менш ніж 40 год для імпортних [3, с. 81].

³ Прикладом такої платформи є створена в Шанхайській зоні вільної торгівлі транскордонна платформа електронної комерції *buyeasi.com* [6].

цифрової інфраструктури, а з іншого боку, впорядковували ці операції відповідно до суспільних вимог щодо захисту споживачів, охорони приватного життя та кібербезпеки⁴. Основними цілями такої політики інституційного розвитку є:

— **запровадження надійної правової основи для здійснення цифрових операцій**, включаючи вимоги щодо визнання дійсності електронних договорів та підписів контрагентів. Загалом, за даними ЮНКТАД [7], саме за цим напрямом формування законодавства досягнуто найбільший прогрес: 79% країн-членів вже прийняли відповідні закони. Така діяльність набуває дедалі більш узгодженого характеру та спирається на Типовий закон ЮНСІТРАЛ стосовно електронної комерції (*UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce*) 1996 р.⁵;

— **забезпечення надійного захисту прав споживачів у сфері цифрової торгівлі**: у цій сфері ЮНКТАД реєструє найменше просування вперед – лише 52% країн мають відповідне законодавство [7]. При цьому найбільше відстають у цьому сенсі країни Африки. Але й деякі з країн із розвиненим у сфері електронної торгівлі потенціалом також мають подібні проблеми (наприклад, таке законодавство відсутнє в Індії, Білорусі, немає інформації про його наявність у Російській Федерації, Японії)⁶. Більшість законодавчих актів у сфері цифрової торгівлі спрямована на захист споживачів від шахрайства та від введення в оману, а також від нав'язливої інтернет-реклами. Зокрема, у низці країн ухвалено законодавство проти розсилання небажаних (без прямої згоди споживача) комерційних електронних повідомлень (відомих як "спам"), які розглядаються як вторгнення у приватне життя;

— **гарантування захисту особистих даних**. Поки що ситуація у цій сфері – не набагато краща, ніж із захистом прав споживачів, – лише 58% держав – членів ЮНКТАД мають відповідне законодавство. Більше того, навіть у тих країнах, де такі закони ухвалено, нерідко простежуються регулятивні прогалини та винятки, наприклад, стосовно малого бізнесу (в Австралії, Канаді) або стосовно невеликих наборів даних (в Японії). Інколи дія таких законів обмежується окремими секторами (охорона здоров'я, кредитні операції) або присутні винятки щодо окремих суб'єктів (дітей, найманих працівників) чи джерел збору даних (наприклад, даних, зібраних у режимі онлайн). Такі винятки в різних країнах мають різний характер, і це створює проблему в разі цифрової торгівлі між учасниками, які розташовані у функціонально різних юрисдикціях [9]. Зрозуміло, що відсутність або функціональна несумісність режимів захисту персональних даних може істотно дестимулювати розвиток операцій у цифровому просторі через фактор недовіри, ускладнення механізмів контролю та поширення різноманітних суперечок між учасниками. У цьому контексті варто відзначити, що найбільш значущою інституційною інновацією в питаннях регулювання приватності стало набуття 25.05.2018 р. чинності відповідним Регламентом ЄС – *General Data Protection Regulation*, порушення положень якого може призвести до штрафів в обсязі до

⁴ Прогрес у формуванні такої інституційної системи у світі загалом відстежується за допомогою відповідного Глобального кіберправового інструмента стеження ЮНКТАД (*UNCTAD Global Cyberlaw Tracker*). Цей інструмент відстежує стан законодавства стосовно електронної комерції у 194 країнах – членах ЮНКТАД за чотирма основними сферами – електронних транзакцій, захисту споживачів, захисту даних (конфіденційності) та кіберзлочинності.

⁵ Загалом станом на кінець 2019 р. цей типовий закон став основою або вплинув на формування національного законодавства в галузі електронної комерції у 72 країнах світу та 151 окремій юрисдикції [8].

⁶ Дані стосовно цього напрямку законодавства існують лише відносно 125 країн із 194 членів ЮНКТАД.

4% сукупного річного обороту відповідної компанії-порушника або до 20 млн євро⁷. Слід, однак, зазначити, що посилення захисту персональних даних може мати і певні негативні наслідки в аспекті технологічного прогресу, зокрема поширення інновацій, пов'язаних зі штучним інтелектом [2, с. 140];

— **запровадження ефективних законів щодо захисту кібербезпеки.** Загальне загострення проблем міжнародної безпеки та геополітичного протистояння стимулює інтенсивне поширення відповідних заходів регулювання. Сьогодні практично $\frac{3}{4}$ (72%) держав уже мають відповідні закони. Водночас такі правові рамки доповнюються впровадженням більш стратегічно орієнтованих підходів до регулювання за рахунок ухвалення **національних стратегій кібербезпеки**. Слід, однак, зазначити, що цей процес розвивається дещо повільнішими темпами, ніж впровадження правових рамок кібербезпеки. Так, відповідно до даних Міжнародного союзу електрозв'язку [10]⁸, у 2018 р. лише 38% країн із числа обстежених мали опубліковані стратегії кібербезпеки і лише 11% – спеціальний стратегічний документ, присвячений цим питанням, тоді як у 12% країн відбувався процес розроблення таких стратегій. Проте варто зазначити, що в рамках заходів щодо посилення кібербезпеки нерідко приховуються кроки "електронного протекціонізму", спрямовані на обмеження свободи комерційних операцій у кіберпросторі. Одним із найбільш дієвих інструментів у цьому контексті стали вимоги "локалізації даних" – встановлення операторам обов'язку проводити розрахунки лише через місцеві банківські установи або вимога, щоби персональна інформація стосовно громадян (наприклад, медичного характеру або щодо сплати податків) зберігалася виключно на території країни їх проживання (тобто сервери, які обслуговують відповідні операції, мають бути розташовані на території цієї країни), а щодо передачі таких даних за кордон запроваджуються обмеження та певні умови [2, с. 143–144];

— **проведення політики заохочення конкуренції.** Практика розвитку цифрових інновацій свідчить про те, що вони створюють ефект ринкового домінування – "переможець забирає все" ("*the winner takes all*"), або ситуацію "гри з нульовою сумою", коли купка компаній-гігантів монополізує основні потоки завдяки їх критичній перевазі в новітніх цифрових технологіях⁹. Як підкреслюють експерти [2, с. 142], системи, побудовані на автоматизованій обробці великих баз даних (*bigdata*), створюють можливості для т.зв. "реактивного алгоритмічного ціноутворення" ("*reactive algorithmic pricing*"), за допомогою якого виникають ефекти, подібні до ефектів узгодження цін, із результатуючою тенденцією до їх підвищення. Таким чином, необхідна політика, спрямована на виправлення викривлень у конкурентному середовищі та **посилення конкурентних можливостей для малих, середніх та мікропідприємств**;

— **запровадження нових, більш ефективних інструментів захисту інтелектуальної власності.** Через низку платформ та соціальних мереж кіберпростір створив

⁷ Серед інших країн, які останнім часом впровадили жорсткі заходи регулювання у цій сфері, можна відзначити Малайзію, Сінгапур, ПАР та деякі інші країни, які передбачили створення незалежного національного регулятора захисту даних. В Австралії, Канаді, Японії, Новій Зеландії, Польщі та Росії недавно внесені зміни до законодавчих актів, орієнтовані на усунення винятків у питаннях захисту персональних даних та централізацію регулювання захисту даних в єдиному національному агентстві, а також розширення вимог, пов'язаних з безпекою [2, с. 138–139].

⁸ Ця міжнародна організація розробляє Індекс глобальної кібербезпеки (*Global Cybersecurity Index, GCI*), який вимірює прихильність країн до кібербезпеки на глобальному рівні на основі аналізу п'яти стовпів – (i) правових заходів, (ii) технічних заходів, (iii) організаційних заходів, (iv) нарощування потенціалу та (v) рівня співпраці – із формуванням інтегрального показника.

⁹ Про це свідчать факти порушення справ зі звинувачення в антиконкурентній практиці проти відомих компаній Intel Corporation та Google.

безпрецедентні можливості для нелегального копіювання та поширення продуктів, формально захищених правами інтелектуальної власності. Пропонуючи споживачам пільгові, а нерідко і взагалі безкоштовні умови доступу до захищеного контенту, оператори зазначених платформ та мереж заробляють величезні кошти за рахунок плати за розміщення реклами. Це потребує оновлення існуючих механізмів захисту інтелектуальної власності відповідно до специфіки цифрових бізнес-моделей. Це, зокрема, стосується використання механізмів захисту знаків для послуг у рамках оперування системи доменних назв¹⁰, оскільки тут може мати місце колізія норм публічного та приватного права.

Зміни в механізмах глобальних та регіональних міжнародних організацій

Система міжнародних організацій відіграє винятково важливу роль у розвитку цифрової торгівлі, оскільки саме в єдиному глобальному просторі переваги і ризики такої торгівлі проявляються найповнішою мірою. Відсутність або недостатність прогресу у формуванні оптимальних глобальних умов розвитку та регулювання цифрових комерційних операцій неодмінно веде до фрагментації єдиної системи глобального регулювання Інтернет-простору, яке може мати три форми – технічну фрагментацію, урядово зумовлену та комерційну¹¹, і може розгортатися на різних структурних рівнях¹². Така фрагментація виникає, коли замість глобального регулювання застосовують регіональні угоди, або взагалі на перший план виходять автономно діючі національні системи регулювання операцій у кіберпросторі. Для розв'язання зазначених проблем та запровадження єдиного, відкритого та безпечного Інтернету для всіх, на думку авторів доповіді Глобальної комісії з питань управління Інтернетом [12], необхідне укладення нового глобально діючого суспільного договору (new global social compact).

Безумовно, це передбачає синергетичну за своїм характером взаємодію на різних рівнях суспільної організації та за участю різних за складом та правовим статусом і характером діяльності міжнародних організацій – як державних, так і недержавних, як глобальних, так і регіональних.

Світова організація торгівлі (СОТ) має відігравати у цьому процесі ключову роль, оскільки виступає як структура дійсно глобального управління. Проте для цього в її

¹⁰ Оператором цієї системи є приватна за своїм характером структура ICANN – Internet Corporation for Assigned Names and Numbers.

¹¹ Технічна фрагментація спостерігається, коли умови функціонування базової інфраструктури перешкоджають здатності систем повністю взаємодіяти та обмінюватися пакетами даних, а системі Інтернет – стабільно функціонувати в усіх кінцевих точках. Урядова фрагментація пов'язана з випадками, коли урядова політика та дії стримують або перешкоджають певному використанню Інтернету для створення, розповсюдження чи доступу до інформаційних ресурсів. Комерційна фрагментація пов'язана з діловими практиками, які стримують певне використання Інтернету для створення, розповсюдження чи доступу до інформаційних ресурсів або йому заважають [11, с. 4].

¹² Фрагментація Інтернету сьогодні простежується на інфраструктурному рівні (нестача базових інтернет-технологій, таких як пункти обміну інтернет-даними – IXP), що обмежує доступ користувачів до мережі та перешкоджає їм отримувати якісний сервіс. На логічному рівні спостерігається неповний перехід від інтернет-протоколів версії 4 (IPv4) до версії 6 (IPv6), що створює проблеми стосовно сумісності, тоді як на рівні інтернет-контенту фрагментація відбувається через практику політичної цензури. На інституційному ж рівні присутні різні правові режими та регуляторні середовища із різними нормами та законами, що регулюють кіберпростір [12, с. 52].

механізмах та в структурі чинних в її рамках угод повинні відбутися відповідні інституційні корекції та інновації, що мають стати предметом багатосторонніх переговорів у рамках СОТ за порядком денним цифрової комерції¹³.

До їх числа можна насамперед віднести наведені нижче можливі зміни.

1. Можливість об'єднання двох базових угод СОТ – ГАТТ (Генеральної угоди з тарифів і торгівлі) та ГАТС (Генеральної угоди з торгівлі послугами), що диктується зростаючим зрощенням та взаємопроникненням режимів торгівлі товарами та послугами в умовах цифровізації, при прогресуючому підвищенні ролі механізмів ГАТС [2, с. 150].

2. Врахування у структурі угод СОТ певних особливостей комерційних операцій саме в режимі онлайн, оскільки наразі система ГАТС є "технологічно нейтральною", тобто в принципі однаково сприймає всі способи здійснення комерційних операцій¹⁴. Одним із найбільш складних у цьому сенсі питань є практика застосування виключень із загальних правил регулювання торгівлі послугами відповідно до статей XIV та XIVbis, згідно з якими країни-члени можуть відхилятися від умов ГАТС, зважаючи на цілі публічної політики (захист моралі, підтримання суспільного порядку, забезпечення дотримання законів та інших нормативно-правових актів щодо захисту особистого життя осіб, запобігання шахрайським та обманним діям), якщо такі відхилення є необхідними для досягнення зазначених публічних цілей (тобто не можуть бути досягнуті альтернативними способами), не запроваджують невинуватної дискримінації між країнами-членами та не застосовуються як прихований засіб обмеження торгівлі. Іншим важливим питанням є підведення норм регулювання під різні види онлайн-послуг, які досі перебувають поза межами багатостороннього регулювання, наприклад, послуг з онлайн-роздрібною торгівлі.

3. Розвиток та впровадження нових норм регулювання для новітніх інституційних форматів здійснення бізнесу, пов'язаного з цифровими технологіями та комерційною передачею даних (зокрема ринків обміну CAD-файлами), та діяльності нових типів фірм – CAD-дизайнерів, цехів 3D-друку (*3D-printshops*), а також нових видів професій, прямо пов'язаних з наданням послуг у цифровому середовищі (CAD-дизайнери та програмісти, фахівці з післяпродажного обслуговування, експерти та консультанти з матеріалів для 3D-друку та ін.). При цьому одна з найскладніших проблем – це адаптація механізмів системи охорони інтелектуальної власності (зокрема знаків для товарів та послуг), що переважно базується на відповідних національно-територіальних процедурах реєстрації, до умов функціонування в екстериторіальному глобальному цифровому середовищі [2, с. 158, 165].

4. За відсутності в рамках СОТ єдиної універсальної угоди щодо комплексного регулювання цифрової торгівлі набувають важливості окремі ініціативи з обмеженою кількістю учасників, які дозволяють просувати вперед порядок денний електронної торгівлі. Серед них слід згадати ініціативу "Сприяння електронній комерції" ("*Enabling E-commerce*" initiative), яку СОТ схвалила під час 11-ої Конференції

¹³ Цей порядок денний сьогодні найбільш активно просуває вперед створена в 2017 р. неформальна група "Друзів електронної торгівлі заради розвитку" ("*Friends of E-commerce for Development*") у такому складі: Аргентина, Чилі, Китай, Колумбія, Коста-Рика, Гватемала, Казахстан, Кенія, Мексика, Молдова, Чорногорія, Нігерія, Пакистан, Шрі Ланка та Уругвай.

¹⁴ Певні особливості в регулюванні питань, пов'язаних з електронною комерцією, встановлено т.зв. Додатком з питань телекомунікацій (Annex on Telecommunications), який фіксує принцип недискримінації в питаннях доступу та використання телекомунікацій, що опосередковують різні комерційні операції онлайн, включаючи надання комп'ютерних послуг, послуг з обліку, фінансових послуг та ін. Проте цей документ не є універсальним і хоча діє для більшості, проте не для всіх членів СОТ.

міністрів країн – членів СОТ у Буенос-Айресі в листопаді 2017 р. та реалізує у партнерстві зі Всесвітнім економічним форумом та Платформою світової електронної торгівлі (*Electronic World Trade Platform, eWTP* – <https://www.ewtp.org/>). Ця ініціатива спрямована на подолання розриву між політикою та практикою розвитку електронної комерції, приділяючи особливу увагу специфічним потребам МСМП¹⁵. Важливу роль у сприянні електронній торгівлі відіграють також спеціалізовані ресурси з поширення відповідної комерційної інформації, наприклад "Інтегрований портал з питань торгової розвідки" (*"Integrated Trade Intelligence Portal"*), який надає інформацію про зміни в регуляторному середовищі.

Зважаючи на глобальний характер цифрових ринків та комплексний характер операцій на цифрових ринках, які принципово неможливо врегулювати з одного-єдиного центру глобального управління, політика СОТ має бути спрямована на формування **мережі глобально діючих міжнародних організацій з регулювання питань цифрової торгівлі**. Вже сьогодні можна говорити про те, що відбувається процес окреслення ролі різних учасників у рамках цієї системи (табл. 1).

Наведені дані свідчать про такі головні тенденції у формуванні інституційної структури багатостороннього глобального регулювання сфери електронної торгівлі:

- формування різнорівневої системи регулюючих органів – із включенням до неї як міждержавних організацій, так і міжнародних недержавних структур;

- наростаючі диференціація і спеціалізація функцій регулювання, що спирається на специфічні компетенції окремих міжнародних організацій та зумовлює необхідність зростаючої координації та кооперації між різними організаціями у вирішенні комплексних питань розвитку цифрової торгівлі;

- у міру диверсифікації системи глобального регулювання – дедалі більш виразне утворення сфер перехресних регулюючих компетенцій, де необхідне співробітництво різних міжнародних організацій – аж до утворення ними спільних інституційних форматів, політичних ініціатив та платформ взаємодії. Як наслідок – зростаюча спеціалізація функцій регулювання веде до зростаючої інтеграції цих функцій та формування на цій основі глобальної регулюючої системи.

Слід, однак, відзначити, що ці тенденції не означають гармонійного розвитку інституційної основи міжнародного регулювання. Остання залишається значною мірою асиметричною, і в ній наявні очевидні регулятивні лакуни, насамперед у питаннях регулювання конкуренції на цифрових ринках. А отже, це та чимало інших важливих питань забезпечення інституційного розвитку цифрової торгівлі перебувають під домінуючим впливом національних або регіональних інструментів політики та регулюючих інститутів. У цьому зв'язку немає підстав вважати глобальний рівень регулювання самодостатнім: він виступає саме як верхній "поверх" багаторівневої міжнародної інституційної системи.

Особливо активну роль у регулюванні питань електронної торгівлі на регіональному рівні відіграють **регіональні міжнародні фінансові інститути** і, насамперед, **регіональні банки розвитку**. Так, Міжамериканський банк розвитку (*Inter-American Development Bank – IADB*) здійснює активну діяльність у сфері підготовки кадрів у сфері митного оформлення, ведення сертифікаційних процедур, облаштування єдиних вікон для проведення операцій. Він є одним з ініціаторів (спільно з *Google, DHL, Sealand* (aMAERSK Company), *Facebook* та *Mastercard*) "Платформи об'єднання Америк" (*Connect Americas Platform, https://connectamericas.com/*) – відкритої соціальної платформи, що сприяє інтернаціоналізації діяльності за рахунок налагодження контактів, поширення інформації та обміну досвідом, проведення онлайн-навчання.

¹⁵ Є ініціативою приватного сектора та всіх зацікавлених сторін, що сприяє державно-приватному партнерству для вироблення правил електронної торгівлі та підтримці більш ефективного політичного та ділового середовища у розвитку транскордонної електронної торгівлі.

Таблиця 1

Основні компоненти глобальної мережі міжнародних організацій щодо регулювання питань цифрової торгівлі

Назва організації	Формування людського капіталу та знансового потенціалу	Сприяння торгівлі та ІКТ-інфраструктура	Формування нормативно-правових рамок, вкл. питання інтелектуальної власності	Сприяння цифровій інклюзивності та розвитку, вкл. підтримку малих, середніх та мікропідприємств (МСМП)
ЮНКТАД	Програма підготовки фахівців (у т.ч. дистанційної) та надання технічної допомоги у сфері торгівлі <i>Train for Trade Programme</i> , яка охоплює і формування компетенцій у галузі електронної торгівлі і пов'язаних з нею інвестицій	Автоматизована система для операцій митних органів – <i>Automated System for Customs Data (ASYCUDA)</i> , яка діє у понад 90 країнах	Програма реформування в галузі електронної торгівлі та права (<i>E-commerce and Law Reform Programme</i>), яка надає країнам, що розвиваються, доступ до експертної допомоги стосовно законодавства з регулювання електронної торгівлі, та сприяє у формуванні ефективних законів щодо захисту споживачів, боротьби з кіберзлочинністю, забезпечення захисту даних та приватного життя, охорони інтелектуальної власності та електронних підписів	У взаємодії зі Світового банку (Програма "Електронна торгівля для розвитку" – <i>eTrade for Development</i>) впроваджено Ініціативу "Електронна торгівля для всіх" (<i>eTrade for all</i>), спрямована на надання країнам, що розвиваються, допомоги в розширенні підприємництва у цифровій сфері та підвищенні ефективності діяльності у сфері електронної комерції, а також ліквідації обмежувачих її чинників, покращенні регуляторного середовища для цифрових ринків на основі найкращих світових практик, а також сприяння впровадженню митних процедур та схем логістики для зменшення витрат в електронній торгівлі.
	Програма швидкої оцінки рівня готовності до електронної торгівлі для найменш розвинених країн (рівні ІКТ-інфраструктури, системи електронних платежів, торгова логістика, доступ до фінансів, розвиток навичок) та формування пропозицій для подолання розривів			Участь у діяльності Служби підтримки глобальної торгівлі (<i>Global Trade Helpdesk</i>), створеної в грудні 2017 р. спільно з МПЦ та СОТ із метою інформаційного забезпечення МСМП у питаннях торгівлі та інвестицій.

Продовження таблиці 1

ООН: інші інститути	Програма перегляду політики в галузі ІКТ (<i>ICT Policy Review Programme, ISTRP</i>) для надання урядам технічної допомоги та консультацій зі стратегічних питань розвитку цифрової торгівлі			Ініціатива "Прозорість у розвитку торгівлі" ("The Transparency in Trade", TNT), яка реалізується у партнерстві з МТЦ, Світовим банком та АфБР та спрямована на полегшення збирання даних про рівні митних тарифів та нетарифні інструменти, а також інші дані про торгівлю та забезпечення вільного і безкоштовного доступу до них.
	Центр сприяння торгівлі та електронному бізнесу (United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business, UN/CEFACT): заходи зі спрощення та стандартизації і гармонізації торгових процедур та інформаційних потоків, вкл. розроблення типової угоди для обміну електронними даними (<i>Model Interchange Agreement for the International Commercial Use of Electronic Data Interchange, EDI</i>)		Комісія ООН з міжнародного торговельного права (<i>UNCITRAL</i>): формування гармонізованих правил для комерційних операцій, включаючи типові закони для електронної комерції та електронні трансферальні записи (нині використовуються у понад 150 юрисдикціях у 70 державах) Конвенція ООН стосовно використання електронних комунікацій у міжнародних контрактах (<i>the United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts</i>); принцип рівної правової сили контрактів,	

Продовження таблиці 1

<p>укладених у паперовій та в електронній формах.</p> <p>Низка резолюцій з 2013 р. стосовно механізмів захисту особистого життя в цифрову епоху, відповідно до міжнародних правових норм, стосовно захисту прав людини, які, зокрема, забороняють продаж без згоди особи її персональних даних з комерційними цілями.</p> <p>Урядові групи експертів з питань тенденцій у галузі ІКТ у контексті міжнародної безпеки (<i>UN Governmental Groups of Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security, UNGGE</i>), із завданням виявляти існуючі та потенційні загрози, що виникають унаслідок використання ІКТ, та пропонувати заходи</p>	
---	--

Продовження таблиці 1

Міжнародний торговий центр (МТЦ) – багатостороннє агентство з мандатом від СОГ та ЮНКТАД			міжнародного співробітництва у відповідь на ці загрози. Офіс ООН з питань наркотиків та злочинності (<i>UN Office on Drugs and Crime, UNODC</i>); Глобальна програма боротьби з кіберзлочинністю (<i>UNODC Global Programme on Cybercrime</i>), у рамках якої надається допомога та консультації щодо на-рошування потенціалу протидії.	
				Запуск у грудні 2017 р. спільно з ЮНКТАД та СОГ Служби підтримки глобальної торгівлі (<i>Global Trade Helpdesk</i>) – порталу в мережі Інтернет, що містить актуальну комерційну інформацію для МСМП, у т.ч. щодо значущих рішень у сферах торгівлі та інвестицій, які створюють нові комерційні можливості. Програма "Електронні рішення" (<i>E-Solutions Programme</i>), спрямована на полегшення електронної торгівлі для МСМП через створення спільних структур для поширення технологій та надання послуг, що має сприяти розподілу витрат на проведення експортних операцій та платежів, кращому розумінню

Продовження таблиці 1

Міжнародний союз електронного зв'язку (МСЕ)	Академія МСЕ: курси (у т.ч. онлайн) з формування ІКТ-компетенцій та операцій у цифровому середовищі. Кампанія (спільно з МОП) із формування	Програма сприяння торгівлі та відповідним реформам через	Департамент розвитку інфраструктури, сприяльного середовища та електронних програм: сприяння	<p>тенденцій закордонних ринків. Програма сприяє у побудові правових та логістичних систем, що знижують бар'єри для включення в електронну торгівлю, а також організує спеціальні заходи та рекламні компанії і партнерства з міжнародними торговими платформами.</p> <p>Спільно зі Світовим банком – проєкт організації віртуальних ринкових просторів (<i>Virtual Market Places, VMPs</i>), спрямований на розкриття невикористовуваного потенціалу економічного зростання МСМП у регіоні Близького Сходу та Північної Африки, у т.ч. шляхом сприяння в освоєнні нових бізнес-моделей для підвищення конкурентоспроможності та виходу на нові ринки.</p> <p>Ініціатива "Прозорість у розвитку торгівлі" ("The Transparency in Trade", TNT), яка реалізується у партнерстві з ЮНКТАД, Світовим банком та АфБР та спрямована на полегшення збирання даних про рівні митних тарифів та нетарифні інструменти, а також інші дані про торгівлю та забезпечення вільного і безкоштовного доступу до них.</p>
---	---	--	--	--

Продовження таблиці 1

<p>цифрових компетенцій у молоді – “Digital Skills for Decent Jobs for Youth”</p>		<p>посилення державно-приватного діалогу та співробітництва ключових стейкхолдерів (модернізація та автоматизація процесу перетину кордону, допомога МСМП у подоланні бар’єрів та посиленні потенціалу у цифровій торгівлі.</p> <p>Програма розвитку телекомунікаційного сектора для сприяння міжнародному співробітництву в питаннях надання технічної допомоги та створенні та розвитку мереж телекомунікацій та ІКТ-обладнання у країнах, що розвиваються.</p>	<p>розвитку нормативно-правових систем з метою заохочення інвестицій в ІКТ та рівноправного і безпечного доступу до ІКТ для всіх учасників.</p> <p>Порядок денний глобальної кібербезпеки (<i>Global Cybersecurity Agenda, GSA</i>) та впровадження Індексу глобальної кібербезпеки (<i>Global Cybersecurity Index</i>) – для полегшення міжнародного співробітництва у цих питаннях.</p>	<p>Спільна з СОТ Ініціатива з надання допомоги у розвитку торгівлі (<i>Aid for Trade Initiative</i>), спрямована на сприяння цифровій з’єднаності та інклюзивності.</p>
<p>Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)</p>			<p>Керівні принципи захисту споживачів у контексті електронної комерції (<i>Guidelines for Consumer Protection in the Context of Electronic Commerce</i>) від 09.12.1999.</p> <p>Керівні принципи захисту особистого життя та трансграничної передачі особистих даних (<i>Guidelines on the Protection of</i></p>	

Продовження таблиці 1

			<i>Privacy and Transborder Flows of Personal Data</i>).	
Міжнародна організація праці (МОП)	Кампанія (спільно з МСЕ) із формування цифрових компетенцій у молоді – <i>"Digital Skills for Decent Jobs for Youth"</i>			
Всесвітня митна організація (ВМО)		Робоча група з питань електронної комерції (з 2016) для розроблення пропозицій щодо полегшення митної очистки низьковартісних поставок, вкл. спрощення механізмів збирання мита та податків та митного контролю, розроблення стандартів з метою гармонізації підходів до транскордонних поставок посилок.	Керівні принципи транскордонної електронної торгівлі (<i>Guiding Principles for Cross-Border E-Commerce</i>): стосуються управління ризиками, безпеки, правових рамок, необхідних для функціонування комерційних ланцюгів поставок.	
Світовий банк		Програма сприяння спрощенню механізмів торгівлі – <i>Trade Facilitation Support Program</i>		Мультидонорський грашовий фонд "Партнерство у цифровому розвитку" – <i>Digital Development Partnership</i> (2016) з метою підтримки країн, що розвиваються, у зміцненні нормативно-правових основ для створення бізнес-клімату та компетенцій, які б дозволяли фірмам використовувати цифрові технології для підвищення рівнів конкурентоспроможності та інноваційності.
		Програма сприяння розвитку глобальних		У взаємодії з ініціативою ЮНКТАД "Електронна торгівля для всіх"

Продовження таблиці 1

		систем транспорту та ІКТ (<i>Transport and ICT Global Practice</i>), яка допомагає урядам впроваджувати нові та інноваційні технології у цих сферах.		<p>"eTrade for all") Програма "Електронна торгівля для розвитку" ("eTrade for Development"), спрямована на надання країнам, що розвиваються, допомоги в розширенні підприємництва у цифровій сфері, встановлення рівня ефективності діяльності в електронній комерції та основних обмежуючих чинників, покращення регуляторного середовища для цифрових ринків на основі використання найкращих світових практик, а також полегшення впровадження митних процедур та логістичних умов, які б сприяли зменшенню витрат, пов'язаних з рухом товарів у електронній торгівлі.</p> <p>Спільно МТП – проєкт організації віртуальних ринкових просторів (<i>Virtual Market Places, VMPS</i>) для МСМП у регіоні Близького Сходу та Північної Африки.</p> <p>Ініціатива "Прозорість у розвитку торгівлі" ("The Transparency in Trade", TNT), яка реалізується у партнерстві з ЮНКТАД, МТП та АфБР та спрямована на полегшення збирання даних про рівні митних тарифів та нетарифні інструменти, а також інші дані про торгівлю та забезпечення вільного і безкоштовного доступу до них.</p>
Міжнародна торгова палата (МТП)			Банківська комісія МТП: розроблення стратегій подолання	

Продовження таблиці 1

				викликів цифровізації торгових фінансів шляхом оцінки цифрової сумісності наявних правил та розроблення мінімально необхідного набору стандартів для забезпечення цифрової з'єднаності постачальників послуг і правової валідності даних та документів у цифровій формі.	
Міжнародна організація стандартизації (ISO)				Визначення пріоритетних для стандартизації сфер та розроблення перспективних стандартів з метою сприяння інтероперабельності, більш швидкому поширенню інновацій та застосуванню блокчейн -технологій.	
Всесвітня організація інтелектуальної власності (WOIB)				Постійний комітет WOIB з товарних знаків, промислових зразків та географічних значень – спільні рекомендації стосовно умов захисту: добре відомих знаків (1999), які враховують умови операцій в Інтернет; знаків та інших прав промислової власності	

Закінчення таблиці 1

			стосовно зазначень походження в мережі Інтернет (2001). Оперує т.зв. "Договори Інтернет" ("Internet Treaties") – про авторське право та про виконання і фонограми, вкл. правила їх поширення в Інтернет.				
Всесвітній поштовий союз (ВПС)						Програма сприяння експорту (<i>The Easy Export Programme</i>) – з наголосом на створення в рамках національної інфраструктури поштового зв'язку спрощеної та гармонізованої системи надання експортних послуг для МСМП.	
Всесвітній економічний форум (ВЕФ)			Проект із цифрової торгівлі та трансграничних потоків даних, спрямований на підтримку державно-приватного партнерства у визначенні рамок політики цифрової торгівлі, з акцентом на інклюзивний і сталий розвиток.			Партнерство із СОТ та "Електронною платформою світової торгівлі" (<i>Electronic World Trade Platform, eWTP</i>) в Ініціативі щодо створення можливостей для участі в електронній торгівлі ("Enabling E-commerce") від грудня 2017 р., яка спрямована на ліквідацію розриву між політикою глобальної електронної торгівлі та її практикою через діалог з питань викликів, що постають перед МСМП.	

Джерело: складено автором на основі: [2, с. 171–177] та даних у мережі Інтернет.

Африканський банк розвитку (*African Development Bank – AfDB*) здійснює важливі функції з підтримки участі МСМП у цифровій торгівлі, які тісно інтегровані в рамках т.зв. Ініціативи "Прозорість у торгівлі" (*Transparency in Trade initiative – TNT*) із відповідними функціями ЮНКТАД, Міжнародного торгового центру та Світового банку. Азійський банк розвитку (*Asian Development Bank – ADB*) виконує масштабні дослідницькі проєкти, що сприяють формуванню умов для поширення електронної торгівлі. Зокрема, спільно з Економічною комісією ООН для Азії та Тихого океану він підготував фундаментальну доповідь "На шляху революції електронної комерції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні" [13]. Підхід цієї установи є комплексним і спрямований на об'єднання зусиль різних потенційних учасників (міжнародних організацій, національних урядів, торговельних та промислових асоціацій, бізнес-компаній, споживачів) та реалізацію комплексної політики розвитку, що включає створення законодавчого та регуляторного механізмів для сфери електронної комерції, гармонізацію національних правових норм та стандартів, розгортання сучасної інфраструктури ІКТ та розширення технічних та економічних можливостей доступу до мереж, розвиток фінансової інфраструктури, що обслуговує цифрову економіку. Успішність саме такого підходу підтверджується тим, що саме регіон АТР став районом найбільш інтенсивного розвитку інтернет-торгівлі, і його частка у світовій цифровій торгівлі B2C у 2020 р. може сягнути майже половини [13, с. 6].

У більшості випадків регіональні МФІ є активними провідниками політики, яку ініціюють та проводять відповідні **регіональні інтеграційні об'єднання та асоціації** (Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво – АПЕК, Асоціація країн Південно-Східної Азії – АСЕАН, Африканський Союз та ін.).

У цьому контексті, зокрема, можна навести приклад Африканського Союзу з його Порядком денним 2063 (*Agenda 2063*) [14], що передбачає програму сприяння цифровому підприємництву, інтеграції ІКТ-технологій та поширення відповідних цифрових компетенцій. Серед 15 ключових проєктів цієї стратегії розвитку три безпосередньо стосуються цифрової сфери: створення Панафриканської цифрової мережі, проєкт віртуального е-університету, проєкт створення надійної кібербезпеки [15]. Відповідно до цієї стратегії 21.03.2018 р. було укладено угоду про створення Африканської континентальної зони вільної торгівлі (*African Continental Free Trade Area, AfCFTA*), яка набула чинності 30.05.2019 р. та реально почала діяти в липні 2019 р. для 27 країн-членів. Серед п'яти ключових компонентів механізму цієї ЗВТ є онлайн-система ведення торгових переговорів та цифрова платіжна система [16].

АСЕАН зі свого боку також ухвалила робочу програму у сфері електронної комерції на період 2017–2025 рр. [17], яка охоплює завдання з розвитку інфраструктури (п'ять ініціатив), освіти та технологічних компетенцій у рамках формування людського потенціалу (три ініціативи), захисту споживачів (9), модернізації правової основи для здійснення операцій у цифровому просторі (5), заохочення конкуренції (1), покращення логістики (1) та формування загальних рамок здійснення електронної торгівлі (1). Відповідно до останнього пункту в листопаді 2018 р. було підписано угоду АСЕАН з електронної торгівлі (*the ASEAN Agreement on Electronic Commerce*) [18], що, за розрахунками [19], зумовить зростання обсягів цифрової торгівлі у період до 2025 р. із нинішніх 72 до 240 млрд дол. США.

У рамках АПЕК ухвалено Дорожню карту розвитку Інтернет та цифрової економіки (*APEC Internet and Digital Economy Roadmap*) [20], яка фокусує зусилля на розвитку цифрової інфраструктури, сприянні інтероперабельності відповідних національних

систем та забезпеченні широкого доступу до широкополосних мереж Інтернет¹⁶. А створена в цій інституції спеціальна група з розвитку електронної торгівлі здійснює координацію видів відповідної національної політики та сприяє формуванню прозорих і передбачуваних регуляторних систем у цій сфері [21].

Проведений фахівцями СОТ станом на серпень 2018 р. аналіз правових положень чинних регіональних торгових угод [2, с. 178] показує, що з 362 нотифікованих у СОТ угод, у т.ч. 286 угод, що є реально діючими, у 217 угодах були присутні положення, що стосуються цифрових технологій.

Нижче наведено перелік основних питань, які підпадають під дію регулюючих інститутів регіональних торгових угод¹⁷.

1. Встановлення правил доступу до ринків та здійснення операцій у сфері цифрової торгівлі.

Здебільшого фіксується посилання на правила СОТ у цій сфері та встановлюються загальні принципи регулювання торгівлі з наголосом на принципі недискримінації щодо цифрових продуктів, закріплюються зобов'язання щодо незастосування мита щодо цифрових продуктів або електронних операцій, лібералізації цифрової торгівлі послугами (режим для них, як правило, більш ліберальний, ніж це передбачено угодою ГАТС, особливо стосовно секторів телекомунікацій та комп'ютерних послуг). В окремих недавно укладених угодах фіксуються положення щодо трансграничної передачі інформації та використання й локалізації комп'ютерних потужностей, що обслуговують відповідні операції, а також забезпечення доступу до програмних кодів. При цьому лише в поодиноких угодах сторони зобов'язуються не запроваджувати бар'єри для трансграничних інформаційних потоків, включаючи передачу персональної інформації для комерційного використання. Однак навіть у таких випадках резервується право національних органів держав застосовувати відповідні механізми захисту персональних даних та конфіденційності особистих операцій та рахунків [2, с. 179–182].

2. Регулювання питань режиму телекомунікацій.

Зобов'язання здебільшого поширюються на узгодження внутрішніх режимів регулювання цієї сфери, розширюючи сферу охоплення такого регулювання за межі, встановлені відповідними нормами СОТ, зокрема, включаючи в предмет регулювання всі формати зв'язку (мобільний, супутниковий, Інтернет) та послуги, які надаються через них. В окремих угодах встановлюються нормативні вимоги до механізмів ціноутворення, забезпечення конкурентного доступу до інфраструктури мереж, інтероперабельності та порядку використання мережі Інтернет і розподілу витрат між провайдером мереж та ін.

3. Узгодження внутрішніх регуляторних рамок здійснення електронної торгівлі.

¹⁶ Дорожня карта АПЕК виділяє 11 ключових сфер, на яких фокусується увага: розвиток цифрової інфраструктури; сприяння сумісності; досягнення універсального широкосмугового доступу; розроблення цілісних урядових політичних рамок для Інтернету та цифрової економіки; сприяння узгодженості та співпраці регуляторних підходів, що впливають на Інтернет та цифрову економіку; сприяння інноваціям та впровадженню підтримуючих технологій та послуг; підвищення довіри та безпеки у використанні ІКТ; сприяння вільному потоку інформації та даних, необхідних для розвитку Інтернет та цифрової економіки, при дотриманні чинних законів та регламентів; удосконалення базових показників Інтернету та цифрової економіки; підвищення інклюзивності Інтернету та цифрової економіки; сприяння електронній комерції та просуванню співпраці в галузі цифрової торгівлі [20, с. 2]. Для керівництва виконанням цієї Дорожньої карти утворено спеціальний інститут – Групу з керівництва цифровою економікою (*Digital Economy Steering Group*).

¹⁷ Повний перелік цих питань міститься у [2, с. 196].

Основними питаннями у цьому контексті виступають механізми захисту споживачів, методи електронної автентифікації та захисту персональної інформації, дещо меншою мірою – проблеми запобігання несанкціонованій розсилці повідомлень (спаму) та забезпечення кіберзахисту (хоча на останній аспект зараз звертають значно більшу увагу і слід очікувати поширення норм регулювання цих питань на регіональному рівні). Найчастіше країни – учасниці регіональних об'єднань посилаються на Типовий закон ЮНСІТРАЛ стосовно електронної комерції і лише в окремих випадках – на Конвенцію ООН (2005 року) стосовно використання електронних комунікацій у міжнародних контрактах (*2005 UN Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts*) [22]. В аспекті електронної автентифікації зобов'язання стосуються, як правило, взаємного визнання та інтероперабельності цифрових сертифікатів, забезпечення стандартів безпеки. У частині механізмів захисту споживачів ідеться здебільшого про заохочення чесної ділової практики та можливостей для споживачів врегульовувати транскордонні суперечки. Проте положення щодо захисту від шахрайства та оманливої ділової практики зустрічаються лише в обмеженій кількості регіональних угод¹⁸ [2, с. 185].

4. Регулювання питань охорони інтелектуальної власності у цифровому середовищі.

Положення регіональних угод стосовно цієї сфери охоплюють зобов'язання щодо охорони авторських та суміжних прав із посиланням на загальноприйняті інтернет-договори ВОІВ (договір ВОІВ про виконання і фонограми [23] та договір ВОІВ з авторського права від 20.12.1996 р. [24]), а в деяких угодах – обов'язок приєднатися або забезпечити відповідність положенням Пекінського договору про аудіовізуальні виконання від 24.06.2012 р. (*Beijing Treaty on Audiovisual Performances*) [25], який є особливо релевантним щодо виконань у цифровому середовищі. Вони можуть також встановлювати норми стосовно заходів технологічного захисту та захисту сигналів, що передаються по супутникових та кабельних мережах¹⁹, положення щодо охорони цифрових торговельних знаків, управління системою доменних назв в Інтернет та відповідальності провайдерів інтернет-послуг²⁰, використання урядом програмних продуктів [2, с. 187–189].

5. Унормування питань електронного урядування.

Норми регіональних угод за цим напрямом стосуються насамперед питань впровадження безпаперових технологій управління – електронної форми подання та обробки документів стосовно експорту та імпорту, електронної системи сертифікатів походження товарів, автоматизованої системи митного оформлення товарів²¹, електронних

¹⁸ Лише в декількох недавно укладених угодах можна побачити посилання на норми добросовісної ділової практики та зобов'язання щодо заохочення встановлення приватним сектором саморегуляції в цих питаннях, передбачаючи стандартизацію інформації, яка надається споживачам щодо умов використання, цін і додаткових зборів та захищених форм оплати, прийняття кодексів поведінки, типових договорів, керівних принципів та механізмів правозастосування та врегулювання суперечок, заснованих на міжнародних стандартах.

¹⁹ Ідеться, зокрема, про норми Конвенції про розповсюдження несучих програми сигналів, що передаються через супутники, від 21.05.1974 р.

²⁰ В окремих угодах передбачається можливість припинення інтернет-акаунту злісних порушників прав інтелектуальної власності.

²¹ В окремих регіональних угодах передбачається створення електронної системи обміну інформацією між митними адміністраціями і бізнесовим співтовариством, сприяння розробці сумісних електронних систем між митними адміністраціями сторін для обміну даними про міжнародну торгівлю [2, с. 190–191].

систем державних закупівель, а в деяких угодах – також електронної системи реєстрації торгових знаків. У багатьох угодах передбачено обов'язок сторін публікувати в електронній загальнодоступній формі специфічну інформацію та документи, які стосуються норм регулювання торгівлі, включаючи проекти відповідних законів та інших нормативних актів, а також норм технічного регулювання (технічні регламенти, санітарні та фітосанітарні норми та т.ін.).

Оцінюючи загалом стан системи інституційного забезпечення цифрової торгівлі на регіональному рівні, слід відзначити її значний рівень гетерогенності, що зумовлюється адаптацією до регіональних інституційних традицій та умов, досягнутих рівнів економічного та соціального розвитку.

Висновки

Основні пріоритети змін у національних інституційних системах, пов'язані з цифровою трансформацією, охоплюють: більш чітке визначення стратегічних пріоритетів та інструментів стимулювання цифрової трансформації – насамперед стимулювання інвестицій у створення цифрової інфраструктури (у т.ч. електронних систем обміну даними) та формування відповідних цифрових компетенцій; створення пілотних комплексних зон вільної електронної комерції; запровадження надійної правової основи для здійснення цифрових операцій з орієнтацією на надійний захист прав споживачів у сфері цифрової торгівлі та захист особистих даних та інтелектуальної власності, ефективні механізми (закони та національні стратегії) захисту кібербезпеки, заохочення конкуренції у кіберпросторі та посилення конкурентних можливостей для малих, середніх та мікропідприємств. Однак у низці країн у контексті посилення регулювання операцій у цифровому просторі здійснюються кроки в напрямі "електронного протекціонізму", спрямовані на обмеження свободи комерційних операцій у кіберпросторі (у т.ч. через вимоги "локалізації даних", обмеження на передачу даних за кордон).

Центральне місце у створенні новітніх інституційних форматів здійснення комерційних операцій у кіберпросторі займають зміни в механізмах глобальних та регіональних міжнародних організацій, що обумовлено глобальним характером кіберпростору. Це передбачає синергетичну взаємодію на різних рівнях суспільної організації та за участю різних за складом та правовим статусом і характером діяльності міжнародних організацій – державних і недержавних, глобальних і регіональних, недопущення фрагментації Інтернет-простору.

Ключову роль щодо механізмів глобального регулювання електронної торгівлі має відігравати Світова організація торгівлі, для чого в її механізмах та у структурі чинних в її рамках угод мають відбутися інституційні корекції та інновації в рамках багатосторонніх переговорів за порядком денним цифрової комерції: можливе об'єднання двох базових угод СОТ – ГАТТ і ГАТС; врахування у структурі угод СОТ певних особливостей комерційних операцій саме в режимі онлайн, поширення норм регулювання на різні види онлайн-послуг, які досі перебувають поза межами багатостороннього регулювання (наприклад, на послуги з онлайн-роздрібної торгівлі); розвиток та впровадження нових норм регулювання для новітніх інституційних форматів здійснення бізнесу та нових типів фірм та професій, які пов'язані з цифровими технологіями та комерційною передачею даних; розвиток ініціатив і платформ з обмеженою кількістю учасників, які дозволяють просувати вперед порядок денний електронної торгівлі.

В умовах глобального характеру цифрових ринків та комплексного характеру операцій на цифрових ринках відбувається формування розгалуженої та різнорівневої мережі глобально діючих міжнародних організацій з регулювання питань цифрової торгівлі, наростання диференціації та спеціалізації їх функцій регулювання та координації

і кооперації між різними організаціями у вирішенні комплексних питань розвитку цифрової торгівлі. Це веде до появи і розширення сфер перехресних регулюючих компетенцій, де необхідне співробітництво різних міжнародних організацій – аж до утворення ними спільних інституційних форматів, політичних ініціатив та платформ взаємодії.

Асиметричний характер існуючої глобальної системи регулювання цифрової торгівлі та наявність в ній регулятивних лакун, зокрема в питаннях регулювання конкуренції на цифрових ринках, зумовлює важливу роль у цьому питанні інструментів регіональної політики та регулюючих інститутів, особливо регіональних фінансових інститутів (зокрема, регіональних банків розвитку) та регіональних інтеграційних об'єднань та асоціацій. Останні встановлюють специфічні в окремих важливих аспектах правила доступу до ринків та здійснення операцій у сфері цифрової торгівлі, здійснення телекомунікацій, охорони інтелектуальної власності у цифровому середовищі та електронного урядування, узгоджують внутрішні регуляторні рамки здійснення електронної торгівлі країн-учасниць. Проте процес розвитку систем інституційного забезпечення цифрової торгівлі на регіональному рівні характеризується значним рівнем гетерогенності, що зумовлюється культурними традиціями та розбіжностями в рівнях соціально-економічного розвитку.

References

1. UNCTAD (2017). World Investment Report 2017. Geneva: UNCTAD. Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf
2. WTO (2018). World Trade Report 2018: The future of world trade: How digital technologies are transforming global commerce. Geneva: World Trade Organization. Retrieved from https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr18_e.htm
3. World Bank. Doing Business 2017: Trading across borders. Retrieved from <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB17-Chapters/DB17-CS-Trading-across-borders.pdf>
4. World Bank (2018). Doing Business 2018. Washington, D.C.: The World Bank Group. Retrieved from <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>
5. The State Council Information Office of the People's Republic of China (2017). China to further cross-border e-commerce to boost foreign trade, 20 September 2017. Retrieved from http://english.www.gov.cn/premier/news/2017/09/20/content_281475872724810.htm
6. Wikipedia. Shanghai Free-Trade Zone. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Free-Trade_Zone
7. UNCTAD (2019). Summary of Adoption of E-Commerce Legislation Worldwide. Retrieved from https://unctad.org/en/Pages/DTL/STI_and ICTs/ICT4D-Legislation/eCom-Global-Legislation.aspx
8. UNCITRAL (2019). Status UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996). Retrieved from https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_commerce/status
9. UNCTAD (2016). Data Protection Regulations and International Data Flows: Implications for Trade and Development. Geneva: UNCTAD. Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/dtlstict2016d1_en.pdf
10. ITU. Global Cybersecurity Index 2018. Retrieved from <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx>; https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-GCI.01-2018-PDF-E.pdf
11. Drake, W.J., Cerf, V.G., and Kleinwächter, W. (2016). Internet Fragmentation: An Overview / Future of the Internet Initiative White Paper. Geneva: World Economic Forum. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_FII_Internet_Fragmentation_An_Overview_2016.pdf

12. Global Commission on Internet Governance (GCIG) (2016). One Internet. Waterloo and London: Centre for International Governance Innovation and Chatham House. Retrieved from https://www.cigionline.org/sites/default/files/gcig_final_report_-_with_cover.pdf
13. Asian Development Bank and United Nations' ESCAP (2018). Embracing the E-commerce Revolution in Asia and the Pacific. <https://doi.org/10.22617/TCS189409-2>
14. African Union (2015). Agenda 2063: The Africa We Want. Popular Version. Retrieved from https://au.int/sites/default/files/documents/36204-doc-agenda2063_popular_version_en.pdf
15. African Union (2019). Flagship Projects of Agenda 2063. Retrieved from <https://au.int/agenda2063/flagship-projects>
16. African Union (2019). Operational phase of the African Continental Free Trade Area is launched at Niger Summit of the African Union, Press release, July 07, 2019. Retrieved from <https://au.int/en/pressreleases/20190707/operational-phase-african-continental-free-trade-area-launched-niger-summit>
17. ASEAN (2017). 2017-2025 ASEAN Work Programme on Electronic Commerce, adopted 7 September 2017. Retrieved from <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/2017-2025-ASEAN-WP-e-Commerce.pdf>
18. ASEAN (2019). ASEAN Agreement on Electronic Commerce, signed 22 January, 2019. Retrieved from <http://agreement.asean.org/media/download/20190306035048.pdf>
19. Asian Trade Centre (2019). ASEAN's E-commerce Agreement, March 27, 2019. Retrieved from <http://asiantradecentre.org/talkingtrade/aseans-e-commerce-agreement>
20. APEC (2017). APEC Internet and Digital Economy Roadmap, 2017/CSOM/006, finalized version 24 October 2017, adopted 06.11.2017. Meeting Document Database (MDDDB). Retrieved from http://mddb.apec.org/Documents/2017/SOM/CSOM/17_csom_006.pdf
21. APEC (2018). APEC Action Agenda for the Digital Economy. Retrieved from https://www.apec.org/Meeting-Papers/Leaders-Declarations/2018/2018_aelm/Annex-A-APEC-ACTION-AGENDA-FOR-THE-DIGITAL-ECONOMY
22. UNCITRAL (2007). United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts, adopted 23.11.2005. New York: United Nations. Retrieved from https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/06-57452_Ebook.pdf
23. WIPO (1996a). WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT), adopted on December 20, 1996 (Authentic text). WIPO Lex. Retrieved from <https://wipo.lex.wipo.int/en/treaties/textdetails/12743>
24. WIPO (1996b). WIPO Copyright Treaty (WCT), adopted on December 20, 1996 (Authentic text). WIPO Lex. Retrieved from <https://wipo.lex.wipo.int/en/treaties/textdetails/12740>
25. WIPO (2012). Beijing Treaty on Audiovisual Performances, adopted June 24, 2012. Retrieved from <https://wipo.lex.wipo.int/en/text/295838>

Надійшла до редакції 15.01.2020 р.

Прорецензовано 03.03.2020 р.

Підписано до друку 19.03.2020 р.

Сиденко В.Р., д-р экон. наук
член-корреспондент НАН Украины
научный консультант Украинского
центра экономических и
политических исследований
имени Александра Разумкова,
главный научный сотрудник
ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины"
ORCID 0000-0002-4195-5351
e-mail: v_sidenko@ukr.net

НОВЫЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ФОРМАТЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ

В статье рассматриваются нарастающие тенденции институционализации сферы мировой электронной торговли. Отмечается, что этот процесс является многоуровневым и многоаспектным, распространяется на политику как национальных государств, так и международных организаций и региональных объединений, вовлекая как государственные, так и негосударственные структуры.

Выявлены основные направления изменений в национальных институциональных системах, связанных с цифровой трансформацией, – четкое определение стратегических приоритетов и инструментов стимулирования инвестиций в цифровую инфраструктуру и формирования цифровых компетенций; создание зон свободной электронной коммерции; обеспечение надежной правовой основы для цифровых операций с ориентацией на защиту прав потребителей, личных данных и интеллектуальной собственности, обеспечение кибербезопасности, поощрение конкуренции и усиление конкурентных возможностей для малых, средних и микропредприятий. В то же время отмечается усиление "электронного протекционизма" и мер по ограничению свободы коммерческих операций в киберпространстве.

Автор доказывает, что глобальный характер киберпространства определяет центральное место глобальных и региональных международных организаций в создании новейших институциональных форматов цифровой торговли. Ключевую роль в механизмах глобального регулирования электронной торговли должна занимать Всемирная торговая организация, которая требует коррекций и инноваций в ее механизмах и соглашениях, в частности для внедрения норм регулирования для новейших институциональных форматов осуществления электронного бизнеса. В то же время осуществляется процесс формирования сети международных организаций по регулированию цифровой торговли, нарастание дифференциации и специализации, а также координации и кооперации их регулирующих функций. Важную роль в этой системе играют региональные политики и регулирующие институты, региональные интеграционные объединения. Однако институциональное обеспечение цифровой торговли на региональном уровне характеризуется значительным уровнем гетерогенности, обусловленной культурными традициями и различиями в уровнях социально-экономического развития.

Ключевые слова: электронная торговля, цифровая торговля, цифровая инфраструктура, торговая политика, национальное и международное регулирование торговли, международные организации и объединения, международно-правовые нормы

V. Sidenko, *Doctor of Economics*
Corresponding Member of NAS of Ukraine
Senior Research Fellow at the Razumkov Centre
(Ukrainian Centre for Economic and Political Studies),
Chief Research Fellow
Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine
ORCID 0000-0002-4195-5351
e-mail: v_sidenko@ukr.net

NEW INSTITUTIONAL FORMATS IN THE DEVELOPMENT OF GLOBAL E-COMMERCE

The article examines the growing trends of institutionalization of the global e-commerce. It reveals the multilevel and multifaceted character of this process, which extends to the policies of both national states and international organizations and regional associations, and involves both state and non-state structures.

The identified main changes in national institutional systems related to digital transformation embrace: a clearer definition of strategic priorities and tools for stimulating investment in digital infrastructure and developing digital competences; creation of free e-commerce zones; and implementation of a sound legal framework for digital transactions focusing on consumer protection, personal data and intellectual property, guaranteeing cybersecurity, promoting competition and enhancing competitiveness for small, medium and micro-enterprises. At the same time, there is an increase in "electronic protectionism" and measures to restrict the freedom of commercial operations in cyberspace.

The author argues that the global nature of cyberspace determines the centrality of global and regional international organizations in the creation of the latest institutional digital trade formats. A key role in the mechanisms of global regulation of e-commerce should be played by the World Trade Organization, which requires adjustments and innovations in its mechanisms and agreements, in particular for the implementation of regulatory standards for the innovative institutional e-business formats. At the same time, there is a process of forming a network of international organizations for digital trade regulation, with increased differentiation and specialization, on the one hand, and coordination and cooperation of their regulatory functions – on the other hand. Regional policies and regulatory institutions, as well as regional integration associations play an important role in this system. However, the institutional support for digital commerce at the regional level is characterized by a considerable level of heterogeneity, and driven by cultural traditions and differences in the levels of socio-economic development.

Prepared within the research on "Formation of the Institutions of International Electronic Commerce in the Conditions of Emerging Information and Network Based Economy" topic of "Research on the Institutional Architectonics of Information and Network Economics" project at the Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine" (2018-2020), state registration No 0117U001686.

Keywords: *international organizations, e-commerce, digital trade (commerce), digital infrastructure, trade policy, national and international trade regulation, international organizations and associations, international law*